

Izvorni naučni rad
UDK 821.163.44.09Jovović L.

Ivana MITROVIĆ (Cetinje)
JU Srednja stručna škola – Cetinje
i.mitrovic@hotmail.com

SPECIFIČNOST FORME PRIPOVJEDAKA LUKE JOVOVIĆA

Crnogorska književnost, u dugom toku svoje istorije često je bila zanemarivana kada je riječ o naučno istraživačkom radu, ili je posmatrana kao dio nacionalne književnosti susjednih naroda, osobito srpske književnosti. Stoga su mnogi pisci, čije književno-umjetničko djelo zaslužuje pažnju i čitalaca i književne kritike, ostajali na marginama književne istorije ili se o njima progovaralo sporadično, pri čemu se više ukazivalo na nedostatke, nego na pozitivne strane njihovog stvaralaštva.

Jedan od stvaralaca iz tog perioda, čije će književno djelo biti predmet ovog teksta je Luka Jovović. Jovovićev cjelokupni literarni opus obuhvata svega dvije zbirke pripovjedača. Međutim, tematskom raznolikošću i pripovjedačkom vještinom, one predstavljaju dragocjeno svjedočanstvo o vremenu, mentalitetu i načinu života Crnogoraca, odnosno Paštrovića, ali i dostojan literarni uvid u osobenosti crnogorske proze s kraja XIX i početka XX vijeka.

Ključne riječi: *Luka Jovović, pripovijetke, bajka, slika, crtica*

Kada je riječ o književnosti s kraja XIX i početka XX vijeka, crnogorski književnici su imali višestruko teži zadatak da njihov književno stvaralački rad bude primijećen i adekvatno ocijenjen: društveno-istorijske okolnosti, uticaj učitelja, naučnika i književnika koji su učestvovali u kreiranju prosvjetnog i kulturno-književnog života Crne Gore, a koji su dolazili iz drugih zemalja, najčešće zemalja iz okruženja, i naravno, epohalno djelo Petra II Petrovića-Njegoša.

Mnogi od njih, bez obzira na kvalitet svog književnog djela, uticali su na razvoj crnogorske književnosti i na jačanje crnogorskog nacionalnog identiteta. Jedan od njih je i Luka Jovović¹, čiji književno-pedagoški rad ne

¹ Luka Jovović rođen je 23. septembra 1865. godine u selu Gluhi Do (Crmnica). Osnovno školovanje započeo je u rodnom kraju, a završio u Budvi, kod prote Petra Midžora. S obzi-

obuhvata samo originalno autorsko stvaralaštvo, već i didaktički rad i rad na sakupljanju leksičkog i folklornog materijala iz njegovog rodnog podneblja i predstavlja važnu stranicu crnogorske kulturne istorije, ali, nažalost, nije bio dostupan široj čitalačkoj javnosti. Njegove pripovjetke, objavljene u dvije knjige pod objedinjujućim naslovom *Pripovijetke iz crnogorskog života I i II* (1985. i 1906), svoje prvo integralno objavljivanje doživjele su tek u na-

rom na to da je potekao iz dosta siromašne, seljačke porodice nije imao sredstava da nastavi školovanje, pa se morao zaposliti kao fizički radnik na putu Virpazar – Bar. Plata mu je iznosila 7 kg kukuruza.

Svoje školovanje nastavio je 1880. godine, kada je na Cetinju osnovana Gimnazija. Učitelji su mu bili vodeći književnici i intelektualci toga doba: Sima Matavulj, Mitrofan Ban, Jovo Mašanović, Ilija Beara, Božo Novaković, Jovo Ljepava, Živko Dragović i dr.

Na Cetinju je završio četiri razreda gimnazije. Potom, od 1884. godine, počinje njegov učiteljski rad. U narednih pedeset godina službovao je u Andrijevi, Žablaku, Baru, Mrkojevićima, Crmnici, Podgorici i Zupcima.

Više puta je postavljan za školskog nadzornika, a 1901. godine, kada je osnovano Udruženje učitelja Primorske nahije, izabran je za predsjednika. Pet godina kasnije, 1906. godine, izabran je za predsjednika Udruženja crnogorskih učitelja.

Bavio se se istraživanjem i prikupljanjem etnografske građe i svoje folklorne i etnografske radove objavljivao je u brojnim časopisima: *Bosanska vila*, *Luča*, *Naše doba*, *Omladina*, *Građanin*, *Golub*, kao i u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti od koje je dobio i nagradu za svoj rad.

Iz njegovog pedagoškog rada i etnografskog istraživanja proistekao je i njegov književni rad. Pisao je isključivo pripovijetke i objavljivao ih u najznačajnijim književnim listovima i časopisima toga doba: *Glas Crnogorca*, *Vršačko srpstvo*, *Bosanska vila*, *Luča*, *Sloboda*, *Jugoslovensko jedinstvo* (SAD), *Književni list*, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena*, *Brankovo kolo*, *Carigradski glasnik*.

Njegov cjelokupni književni opus čine dvije zbirke pripovjedaka pod zajedničkim nazivom *Pripovijetke iz crnogorskog života I i II*.

Pripovijetke su mu štampane i u časopisima u susjednim državama, a i u časopisima iseljenika u SAD: „Kopanje Blaga“ u časopisu *Bosanska vila*, Sarajevo, 1893. br. 21; „Hajduci“, koja je prvi put objavljena u *Luči*, na njemački jezik preveo je dr Frederik Kraus, 1895. godine; „Nametnuti prsten“ (prvi put objavljena u *Luči*, 1895. godine, a zatim u časopisu *Sloboda*, br 2–6. u SAD; „Preudala se“ prvi put je štampana u *Zborniku Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 1, Zagreb, 1896. godine; „Crnogorski ranjenici“ preštampana je u *Jugoslovenskom jedinstvu*, Bjut-Montana, SAD, 1896. godine; „Jetrve“ je uvrštena u knjigu Branka Miletića *Crmnički govor*, Beograd 1940. godine.

Takođe, Jovovićeve pripovjetke su bile uvrštene u neke antologijske izbore crnogorske književnosti.

Pripovijetka „Jetrve“ uvrštena je u *Antologiju crnogorskih pjesnika i pripovjedača*, koju je sastavio Petar M. Božović u Podgorici 1927. godine. Pripovijetka „Prije i sad ili sedam noći kod đeda Jova“ uvrštena je u antologiju *Izviriječ – Crnogorska pripovjedačka proza od Njegoša do 1918*, koju je sastavio Čedo Vuković, 1973. godine.

Jovović je bio i član odbora časopisa *Luča*, član uprave Čitaonice „Njegoš“, književnog odbora „Gorski vijenac“, povjerenik za Bar „Matice srpske“ i „Srpske književne zadruge“. Svoj patriotizam Jovović je pokazao i učešćem u balkanskim i Prvom svjetskom ratu, a zatim i Drugom svjetskom ratu, sve do 1944. godine, kada je umro, ne dočekavši slobodu.

šem vijeku, u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost sa Cetinja (2020)².

Svojim književnim djelima Jovović je ostavio vrijedno svjedočanstvo o životu i običajima Crnogoraca i Paštrovića svoga vremena, ali i doprinio razvoju crnogorske autorske pripovjedne tradicije na razmeđu XIX i XX vijeka. Luka Jovović teme i motive za svoje pripovijetke pronalazio je u svakodnevnom životu svog naroda. Najčešće je gradio fabulu oko anegdotskog jezgra, oblikujući ga i proširujući, koristeći se dijalogom kao osnovnim izražajnim sredstvom. Folklorno nasljeđe, seoski ambijent, živopisni likovi i autentičan jezik blizak usmenoj tradiciji usloveli su da bude označen kao jedan od predstavnika folklornog realizma u crnogorskoj književnosti.

Ono što je osobeno u Jovovićevom književnom djelu jeste specifičnost forme njegovih pripovjedaka. Naime, iako se radi o kvantitativno nevelikom opusu, formom su veoma raznovrsne, pa tako, osim pripovjedaka, nailazimo i na skice i slike.

Svoj pripovjedni opus Luka Jovović je naslovio *Pripovijetke iz crnogorskog života*. Međutim, neke od svojih pripovjedaka je u podnaslovu odredio kao crtice ili slike, ukazujući time na njihove formalne specifičnosti i posebnosti.

U kompozicionom smislu Jovović je neke pripovijetke podijelio na više zasebnih djelova koji su neujednačeni po dužini, pri čemu se unutrašnja kohezija na nivou cjeline najčešće ostvarivala obradom objedinjujuće teme i okvirne fabule. Upravo zbog toga u ovom radu bavićemo se analizom formalnih i strukturnih specifičnosti pripovjedaka Luke Jovovića.

Po svojim strukturnim karakteristikama pripovijetke Luke Jovovića u potpunosti zadovoljavaju konvencije ove prozne vrste, osobito ako se ima u vidu njihovo teorijsko određenje po kojem se ističe da je „radnja p. (je) zasnovana pretežno na nekom događaju, u njoj nastupa više likova, ali je pišćeva pažnja usredotočena na jednoga ili na dva“ (Škreb, Z. et al., 1986: 606).

U osnovi svih Jovovićevih pripovjedaka nalaze se anegdote iz narodnog života koje je autor razvijao fabularnim i dramskim zapletima. Stoga je njegovo pripovijedanje blisko tradiciji usmene narodne pripovijetke.

Sve pripovijetke su obimom kraće, izuzev pripovjedaka „Sud dobrih ljudi“ i „Prije i sad“ koje su zbog svoje dužine podijeljene na više djelova. No i neke od kraćih („Badnje veče“, „Jetrve“, „Do podne vezir, od podne rezil“, „Hajduci“), takođe dijele isti kompozicioni obrazac. Pri tome, svaki njihov dio funkcioniše kao zaokružena cjelina, ali je veza među njima dovoljno jaka da se ne narušava njihovo strukturno jedinstvo.

² Luka Jovović, *Sabrane pripovijetke*, Cetinje, 2020.

U pripovijetkama se mogu pronaći izrazito realistični opisi. Tako se u pripovijetki „Sud dobrih ljudi“ detaljno opisuje proces klanja i pripremanja mesa za obrok sudija. Zatim se, veoma detaljno, opisuje dvorište i unutrašnjost kneževе i Boškove kuće.

Osim opisa materijalnih predmetnosti, u pripovijetkama su prezervirana i svjedočanstva o narodnim običajima prilikom različitih svetkovina. U „Vjeridbi na Veliki petak na Viru“ opisano je kako se proslavljao Veliki petak, a u pripovjeci „Badnje večе“ uz mnoštvo detalja prikazuju se rituali paljenja badnjaka i odlaska u crkvu na božićno jutro.

Međutim, Jovović ne opisuje samo religijske ritualne prakse, već i običaje koji se sprovode prilikom prosidbe đеvojke i njenog dolaska u novi dom, ali i narodnih zborova i okupljanja na pазaru prilikom većih praznika.

Pripovijetka „Kopanje blaga“ je naročito zanimljiva jer i sadržajno i tematski odudara od ostalih pripovjedaka. Svojim početkom ova pripovijetka podseća na tipske prologe karakteristične za žаnr narodnih bajki: *Jedne godine poodavno...* (Jovović, 2020: 137) Vladimir Prop u svojoj znamenitoj studiji *Morfologija bajke* upravo ovakvu inicijalnu situaciju prepoznaje kao bitnu odliku ovoga književnog žаnra. On navodi:

„Bajka obično počinje nekom početnom situacijom. Nabrajaju se članovi porodice, ili se budući junak (na primer, vojnik) naprosto uvodi navođenjem njegova imena ili pominjanjem njegovog položaja. Iako ta situacija nije funkcija, ona ipak predstavlja važan morfološki element.“ (Prop, 2012: 36)

U Jovovićеvoj pripovijetki elementi kodovnog sistema bajke prepoznaju se i uvođenjem motiva sna, pojavljivanjem misterioznog čovjeka koji Staniši odaje tajnu o skrivenom blagu i daje dalje instrukcije kako da dođe do njega. U nastavku priče prepoznaјemo još neke od funkcija koje Prop analitički razlaže kao bitne elemente u strukturi bajke, i to:

II Junaku se izriče zabrana (odredba – zabrana, znak)

III Zabrana se krši (Prop, 2012: 36–37).

U Stanišinom slučaju zabrana se odnosi na postavljeni uslov da tokom izvođenja rituala ne smije da govori: *...ali čuvaj se, nemoj se prevariti da koju pisneš da te čudo ne zadesi više od smrti* (Jovović, 2020: 138). Međutim, tokom izvođenja magijskog obreda sa crnim pijetlom, on krši postavljenu zabranu pozivanjem u pomoć Boga i svetog Jovana: *Začu se graja ka' da se nebesa prolomiše, i zveket sindžira, ka' da se trista kučkova iz veza puštaše, a po mene pucahu stapovi, ka' po goveđoj čapri* (Jovović, 2020: 139).

U epilogu pripovijetke dolazi do otklona od konvencija bajke, jer se pripovi-

jetka završava opisom realne situacije. Motivisani Stanišim savjetima, seljaci odlaze da traže blago, ali bivaju razočarani. Vraćaju se praznih šaka i Staniši „propisuju“ kaznu: da mu popiju bario vina. Stariji članovi zajednice, u strahu da ko Staniši ne kaže neku ružnu riječ, i za to određuju kaznu: cekin globe i nedelju dana zatvora. Na taj način Jovović ostaje u domenu realnog, budući da njegova priča ne uključuje elemente čudesnog koji su bitni konstruktivni činioci žanra bajke.

„Ako čitalac prihvati da zakoni stvarnosti ostaju netaknuti i da pružaju objašnjenje opisanih pojava, kažemo da djelo pripada drugom žanru – čudnom. Ako, naprotiv, odluči da se moraju prihvatiti novi zakoni prirode kojima bi ta pojava mogla biti objašnjena, ulazimo u žanr čudesnog.“ (Todorov, 2010: 42)

Iako „Kopanje blaga“ naizgled odudara od strukture Jovovićevih pripovjedaka u kojima se prikazuje slika tradicionalnog morala i plemenskog života, ova pripovijetka podjednako predstavlja izraz tadašnje stvarnosti. U njoj se akcenat pomjera sa opisa herojskih podviga i junačkih djela na osobenu društvenu dinamiku i kolektivnu psihologiju i svijest crnogorskih plemenskih zajednica.

„Zapravo, čovjek tradicionalno-plemenskoga crnogorskog sela, živeći u stalnim sukobima sa neprijateljem i prirodom, tražio je oduška u mašti, u svijetu mistike i fantazije. Otuda Luka Jovović unosi u strukturu priče ‘Kopanje blaga’ san kao značajnu komponentu. San u toj priči nije ništa drugo do motiv čovjekove težnje, iluzije da se u oskudnome seoskome životu i svijetu, dođe ‘do bogatstva’, odnosno ‘do blaga’, pa makar i u snu.“ (Nikčević, 2012: 340)

Mitovi i legende su neizostavni dio kulture svih zajednica, pa u literaturi nije rijedak slučaj da ih mnogi književnici koriste kao jednu vrstu prototeksta³ na koji fundiraju svoja djela. Od najstarijih književnih uzora koji su za osnovu svojih djela uzimali razne antičke mitove, preko usmene književnosti u kojoj se mitovi često miješaju sa religioznim predstavama o svijetu, srednjovjekovnih legendi, obnovljenih romantičarskih interesa za mit, pa sve do savremene književne prakse, elementi fantastike su piscima služili kao izvori za konstruisanje specifičnog doživljaja vremena i svijeta.

Osim u pripovijetki „Kopanje blaga“, Jovović često koristi elemente fantastike. U pripovijetki „Preudala se“ oni se čitaju u motivu čovjeka sa „crvenom košuljicom“, u „Popravio se“ prepoznamo ih u opisima vjerovanja

³ PROTOTEKST – Predstavlja svaki tekst koji postane objekat međutekstovnog nadovezivanja i osnova stvaranja metateksta. Navedeno prema: Škreb, Z. et al. (1986). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit, str. 614.

u predskazanja snovima i liječenja magijom, dok se u pripovijetki „Prije i sad“ mogu detektovati u priči o vili koju je zarobio i oženio čovjek te opisima predskazanja na osnovu „gledanja u mač i vađenju mazije“.

Formalna raznolikost Jovovićevih pripovjedaka ogleda se i u načinu njihove kompozicione izgradnje. Tako na primjer u pripovijetki „Jetrve“ primjećujemo zastupljenost elemenata dramskog kodovnog sistema. Pripovijetka je podijeljena na pet djelova od kojih svaki odgovara Aristotelovim etapama u razvoju dramske radnje. Prvi dio Jovovićeve pripovijetke ima funkciju ekspoziције (uvoda) u kojem se čitalac preko dijaloga Dafine i Jovana upoznaje sa situacijom koja vlada između dvije jetrve, pri čemu je primjetno potpuno povlačenje naratora iz pripovjednog svijeta. Zaplet se dešava u drugom dijelu, kada Dafina prenosi sadržaj razgovora svom suprugu Bogdanu, produbljujući sukob među bratskim porodicama. U trećem dijelu dolazi do kulminacije, odnosno do vrhunca sukoba koji nastaje zbog Jovanove kritike upućene ženi, Krstinji. Ona to upozorenje smatra uvredom:

– *Ma škrokaješ li ti to na mene?! A nu vi jezik za zube, da ja koje ne povedem za ruku pred kmeta, pa da se vi ne pišmanate, i zastidite od vašijeh zborova! E ja, bogo mi, ko mi se tr'ne ovoga obraza, ne bih marila braću dovest, i ako nijesam bogata, ma od njih nijesam sirotna!* (Jovović, 2020: 97)

Peripetiji, u kojoj nastaje neočekivani obrt u razvoju dramske radnje i u kojoj se naslućuje konačno rješenje sukoba, odgovara četvrti dio Jovovićeve pripovijetke. Braća su riješila problem tako što su zavađene žene razdvojili, a zatim svaki svoju suprugu batinama „izliječio“.

Na kraju, peti dio donosi konačni rasplet u razvoju dramske radnje, te obuhvata razrješenje inicijalnog sukoba, čime se ispričovijedana radnja u cjelosti zaokružuje.

Jovovićeva je pripovijetka, dakle, gotovo u cjelosti izgrađena na dijalogu uz dominantno povlačenje naratora izvan priče koju prenosi, dok su u potpunosti ispoštovane tradicionalne konvencije koje se tiču etapnog razvoja i jedinstva dramske radnje.⁴

Iako smo naglasili da su Jovovićeve pripovijetke obimom nevelike, to ne znači da se u njima autor nije služio retardacionim tehnikama, prvenstveno u

⁴ Za klasicističku poetiku naročito je karakteristično pravilo „tri jedinstva“ koje je važilo za dramu. Naime, u svojoj težnji za redom i disciplinom, kao i za ostvarivanjem vjerojatnog, klasicisti su uveli jedinstvenu radnju (bez epizoda, paralelnih zapleta i višestrukih sukoba), koja se odvija na jednom mjestu („jedinstvo mjesta“) i u kratkom vremenskom razdoblju, ne duže od jednog dana („jedinstvo vremena“). Navedeno prema: Lešić, Z. (2010). *Teorija književnosti*. Beograd: Službeni glasnik, str. 294.

vidu dužih opisa kojima zaustavlja razvoj radnje ili integracijom sporednih epizoda koje odstupaju od glavnog fabularnog toka. U tom smislu možemo istaći epizodu u pripovijetki „Ko neće čepom, on će branom“, u kojoj se opisuje kako je pop Andrija Popović udao svoje ćerke. Sedam đevojaka u kući koje su sve bile prispjele za udaju niko nije smio da prosi, što zbog straha da nije dostojan ugleda njihove porodice, a što zbog straha od eventualnog odbijanja od strane njihovog oca. Ova priča umetnuta je sa ciljem da se akcentuje da su Popovići potomci uglednih i glasovitih junaka. Na drugoj strani, njima suprotstavljenu porodicu Niklana, Jovović pak opisuje kratko, što podjednako nosi važnu vrijednosnu i značenjsku težinu: *Ovi Rade ti bješe plasa čojka, ko letušta tica, a svezan kao čvor. Trijes od momka. Pa se nekako ove dvije kuće – Popovići i Niklani – degenase i pogoniše. Udario čelik na limu* (Jovović, 2020: 123).

U pripovijetki „Sud dobrih ljudi“ fabularni tok biva prekinut dužim opisima Boškove kuće i majke, koje narator najavljuje kroz direktno obraćanje čitaocu: *Sad da ostavimo one u tamnici, a glavare na ulici, neka raspravljaju i čine dogovor za rješenje, no želim opisati kuću Boškovu, a u nekoliko i njegovu staricu-majku Gordanu. Istina, ona nema veze sa ovom pričom, no ima veze sa ručkom, a ručak sa sudom, a sud sa pričom* (Jovović, 2020: 34).

U određenim slučajevima Jovović započinje pripovijedanje podužim digresijama, kao u „Vjeridbi na Veliki petak na Viru“. U maniru pisaca realizma koji svojim djelima nastoje da pruže vjernu sliku stvarnosti sa što više realističkih detalja, Jovović detaljno opisuje običaje prilikom svetkovanja Velikog petka i ponašanja ljudi koji su se toga dana okupili na pazaru. Uvođenjem lika Mare Mićunove, čija sudbina čini okosnicu priče, narator se povlači i prepušta riječ likovima. Dalja struktura pripovijetke zasnovana je na dijaloškom modusu, sa minimalnim pripovjedačkim intervencijama.

Sličan pripovjedni manir zastupljen je i u pripovijetki „Otmica“ u kojoj se u uvodu opisuju crmnička sela Gluhi Do i Donje Selo, zatim kuća Marotića, pri čemu je pripovjedna instanca u potpunosti svjesna svoje pripovjedne uloge: *Ovaj Đuro, o kome ćemo da pričamo...* (Jovović, 2020: 80).

Naratorovo prisustvo se najviše oseća u pripovijetkama „Blago njegovoj duši“ i „Do podne vezir, od podne rezil“. U njima su opisi razvijeni, a na određenim mjestima uključuju i lirske detalje, kao na primjer u prikazu ljetnjeg dana („Blago njegovoj duši“) ili unutrašnjeg nemira koji oseća Selim-beg dok razgleda svoj nedovršeni saraj („Do podne vezir, od podne rezil“).

Elementi lirskog su možda najočigledniji u pripovijetki „Blago njegovoj duši“, u koju Jovović inkorporira cjelovitu tužbalicu, kao osobenu vrstu usmene lirske poezije:

Baš u tome haosu ču se đe žena nariče na sav glas:

– *O moj brajo, očni vidu,
Izgubljeni, đe ti dođe,
Da pogineš. Zar nijesi,
Đe imao, poginuti,
Đe se hitri momci grabe
Oko glava i oružja,
Ti na bitki, Knjaževjizi
Knjaz ni zdravo!
Hoj! Hoj! Hoj!* (Jovović, 2020: 111)

Dvije pripovijetke, „Popravio se“ i „Kum Stijepo“, Jovović je označio kao crtice.⁵ Zbog svoje nevelike dužine, sažetosti i nastojanja da vjerno obuhvati stvarnost, crtica je bila veoma popularna književna forma u realizmu. Isto tako, i avangardni pisci su je rado koristili u svojim književnim eksperimentima, između ostalog i zbog toga što je bila pogodna za parodiranje i satirično prikazivanje stvarnosti, ali i zbog toga što „teži nekom oblikovanju naizgled nevažnih događaja iz svagdašnjice, upozoravajući nenametljivo na njihovo moguće dublje značenje“ (Solar, 2018: 355).

Prikazujući sujevjernog čovjeka, spremnog da učini stvari koje su u suprotnosti sa zdravim razumom prije negoli da poslušati savjet ljekara kako bi izliječio sina, Jovović daje sliku svojih sunarodnika koji se još uvijek nijesu oslobodili praznovjerja i vjerovanja u iscjeljivačku moć bajalice⁶ i ostale natprirodne sile koje pomažu bolesnima da ozdrave.

Početak crtice u kojem dominira opis Joka Andrina je krajnje realističan i obogaćen suptilnom dozom humora. Nakon proloških opisa, u priču se uključuju magijski motivi, rekonstruišu se sadržaji sna i nudi njihovo tumačenje.

Ma ženo, ženo, ti se ne avizaješ u ove rabotice, što ja snijem to se stijeca kâ u amin Boži, i za našu kuću neće biti alavije ovoga puta. Pred-pasanu noć šklapah proz nečesove lokve, a bos bosišat; te s kraj puta iz jednog žgrobeta, iskoči jedna zmijurina, ka vratilo debela, a šarena kâ burnik, te pravo kâ će put mene, a ne iđaše brzo, i zinula, da bi joj vrana leteći mogla u usta zapasti. Prepadoh se, i kosa mi se na glavi nakostriješi. 'Oćah da je ubijem – bješe mi kosijer u ruke, – pa se opet

⁵ Crtica, oblik pripovjedne proze koji odlikuje sažetost i kratkoća pripovijedanja i u kojem su obično date samo naznake nekog događaja ili književnog lika. Kao „mali prozni oblik“ c. odlikuje i manji stepen beletrizacije stvarnosti, kao i odsustvo elemenata pesničke organizacije jezika. C. poseduje srodnosti sa pripovednim oblicima narodne književnosti i anegdotom, a u svetskoj književnosti najbliža je skici. Navedeno prema: Popović, T. (2007). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art, str.115.

⁶ Bajalica, 1. Žena koja baje, vrača i magijom otklanja bolesti, nesreće i urok. Navedeno prema: Popović, T. (2007). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art, str. 72.

ustručah. Rekoh da ne ubijem svoj šen. Od straha se razbudih, te za uru poslije nijesam mogâ zaspati, i lijepo sam znavaâ kâ da me nešto ticaše, da neću ovoga puta uteći, a da me nješto ne oklapu po srčaniku.

– Ujede li te?

– Ne da 'j' Bog.

– Bješe li mutna voda?

– Ne vaistinu, nako da te lažem!

– To đetetu istom ne sluti ništa. Imaš nečesova mrtvoga neprijatelja, koji ne može ni sebe dobra, ni tebe zla. (Jovović, 2020: 43)

Magijski motivi prožimaju se kroz ovu crticu sve do pojave sveštenika koji donosi krajnje racionalno razrješenje problema, što je u punom skladu sa realističkom osnovom ove književne vrste i činjenicom da njen kraj obično donosi neočekivani obrt i pouku.

U svojevrsnom kritičkom osvrtu na pomenutu situaciju, koji je fundirao na empirijskim svjedočenjima o sistemu kolektivnog vjerovanja svojih sunarodnika, Jovović je kroz ovu priču dao i svoje lično mišljenje o problemu koji u njoj literarno obrađuje. Stoga ova crtica ima i završetak koji odgovara poučno-didaktičkom karakteru priče, pri čemu se kroz lik Jovana Andrina kritikuje svaki oblik praznovjerja koje ljudi u vremenima napretka medicine i nauke pokazuju davanjem svoga povjerenja pojedincima za koje vjeruju da mogu liječiti uz pomoć natprirodnih moći.

Pripovijetka „Kum Stijepo“ takođe svojim formalno-žanrovskim odlikama mnogo više odgovara konvencijama crtice.

U još jednoj od validnih teorijskih definicija crtice navodi se da „za razliku od drugih vrsta priče, u kojim je naglasak na onome što se dogodilo, ovdje se naglasak stavlja na to kakvo je neko mjesto, neka osoba ili neka pojava, tako da narativni element slabi u korist deskriptivnog. Portret, pejzaž, atmosfera, refleksija zamjenjuju fabularni razvoj“ (Lešić, 2010: 389). Navedene odlike se gotovo u potpunosti mogu izdvojiti i u ovoj Jovovićevoj pripovijetki.

Crtica „Kum Stijepo“ počinje opisom siromašnih uslova u kojima žive Gordana i njeni sinovi, Marko i Golub. Narator na izuzetno sugestivan i slikovit način opisuje trošni izgled kuće i oskudno obučene dječake.

Prsa mu (Marku, prim. aut.) bjehu gola, sva išarana pekotinama, kako se je dijete nad vatrom nanosilo; novije od njih bjehu crvene, a starije koliko novčić velike, crne i činjahu se iz daleka kao utisci pečata. Rebra mu bjehu zbog osobite mršavosti malo nadskočila, te izgledahu kao ljestve... Golub nemaše gunja, no zapučaše suknenu anteriju svrhu prtene košuljice, a ispod lijeve sise, jednijem prostijem kovčarom. (Jovović, 2020: 49)

Opisi zauzimaju veći dio ovog Jovovićevog teksta, pri čemu autor stvaranjem konkretne objektivne i sugestivne atmosfere rekonstruiše univerzalne životne okolnosti, ne samo Gordanine porodice, već i svih crnogorskih udovica koje su u tim teškim vremenima podizale svoje potomstvo.

Potpuno tiho, bez pompeznih obrta i događaja koji bi neočekivano pokretali radnju, ova crtica donosi razrješenje pojavom kuma Stijepa, koji odvodi dječake. Naravno, nije zanemaren ni poučni karakter, pa se u završnici ističe „lekcija“ o prijateljstvu, dobročinstvu i skromnosti.

Grdne razlike između toga i ovoga: kad se čovjek prirodom, znanjem i svačim obdaren sam po sebi uzdiže i penje, a čine mu se od svake ruke podmetanja i razne neprilike i smetnje?! Koliko je takvih propalo, i koliko će ih takvih – na žalost – još i dvadeseti vijek progutati?! (Jovović, 2020: 53)

U ranije navodenoj definiciji crtice istaknuto je da „‘crtica’ insistira na konkretnoj, živopisnoj slici neke osobe, predjela ili sredine, ona nekad liči na pravu novelu, ali kako je više usmjerena na slikanje karaktera ili ambijenta nego na razvijanje fabule, ona u odnosu na cjelovitu konstrukciju radnje u noveli ostaje namjerno fragmentarna, ne težeći da karaktere svojih likova dovrši u završenoj priči“ (Lešić, 2010: 390). Jovovićeve crtice zaista donose živopisnu sliku karaktera, sujevjernog Joka i dobrotvora Stijepa, ali ih autor ne ostavlja nedovršenim, već kroz rasplete koji uključuju opise promjene koja se desila u Joku, napredak koji je doživjela Gordanina porodica i način na koji su njeni sinovi vratili dug svom kumu, zaokružuje i sliku o njihovim ličnostima.

Slika kao posebna vrsta proznog žanra takođe je bila zastupljena u realizmu, koji je kao književni pravac, ali i metod⁷ nastojao da vjerno prikaže stvarnost i da se kritički osvrne na negativne pojave u društvu. Slika se „može odnositi i na kompoziciju književnoga djela, u kojemu označava zaobljen prikaz isječka pojavnoga ili psihičkoga svijeta“ (Škreb et al, 1986: 737), dok se akcenat takođe stavlja i na etičke vrijednosti prikazanih likova. Iz cjelokupnog Jovovićevog literarnog korpusa jedna od njegovih priča se može svrstati u ovu književnu vrstu.

U slici „Svekrva“, kroz prikaze realnih životnih situacija: od Golubove ženidbe, preko odlaska nevjeste na izvor, opisa zajedničkog života sa svekrvom Katnom koji biva prekinut zbog Katnine teške naravi, nastavka života

⁷ „Najopćenitije značenje realizma izvedeno je iz Aristotelovog pojma mimezis (oponašanje)... u tom smislu se ‘realizam’ odnosi na cjelokupnu književnost u kojoj se naglašeno može razabrati sklonost prema opisivanju zbilje ‘kakva ona doista jest’“. Navedeno prema: Solar, M. (2012). *Povjest svjetske književnosti*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, str. 233

porodice poslije podjele imovine, pa sve do situacije koja donosi razrješenje i Katnino izlječenje, pratimo niz uzročno-posljedičnih događaja koji doprinose razvoju radnje.

Ovo je takođe jedan od rijetkih Jovovićevih književnih tekstova u kojem dominiraju opisi, zbog čega je pripovijedanje više zastupljeno od dijaloga. Sve to je svakako u skladu sa karakteristikama slike kao posebne književne vrste. Budući da slika teži da ponudi vjeran prikaz stvarnosti, u ovom Jovovićevom tekstu nailazimo na autorovo detaljno opisivanje običaja koji su važili prilikom dolaska nevjeste u novu porodicu, a zatim i odstupanje od nepisanih običajnih normi od strane glavne junakinje pripovijetke. U ovoj priči karakterizacija Katne i Gordane nije izvršena samo kroz rekonstrukciju njihovih postupaka ili stavova okoline o njima, kao što to Jovović uglavnom radi, već je autor i kroz naraciju dao detaljnu analizu, kako fizičkog izgleda, tako i njihovih karakternih vrlina i mana. Kroz opis prve bračne noći koju Gordana provodi u društvu svoje svekrve slušajući učenja o tome kako treba da se ponaša i na koji način treba koga da oslovljava, autor gradi sliku posesivne i autoritativne svekrve koja svoju porodičnu funkciju koristi za isticanje lične važnosti i sopstvenoga mjesta u porodičnoj hijerarhiji.

Pripovijetka „Prije i sad“ najduža je pripovijetka u Jovovićevom cjelokupnom književnom opusu. Podijeljena je na sedam djelova (u podnaslovu označenih kao *Sedam noći kod deda Jova*) i jedina je napisana u prvom licu. U broju kompozicionih djelova ove Jovovićeve pripovijetke može se pronaći i izvjesna simbolika, pogotovo ako se uzme u obzir biblijski značaj ovoga broja.

Ovu Jovovićevu pripovijetku možemo posmatrati kao paradigmatSKU,⁸ jer se u njoj jasno očitava autorova poetika. U osnovnoj temi, sistemu motivacije, opisu likova i centralnoj ideji, pripovijetka „Prije i sad“ sadrži i sakuplja sve ono što čini literarni temelj svih Jovovićevih pripovjedaka. Naravno, sve to je zastupljeno kroz sasvim autentične situacije i razgovore junaka, tako da ovaj Jovovićev tekst nije opterećen nepotrebnim i nefunkcionalnim ponavljanjima.

U strukturi pripovijetke „Prije i sad“, kroz sedam noći provedenih u razgovoru sa dedom Jovom, autor nam prikazuje sedam različitih priča. Svaka ima različitu temu i dešava se u različito vrijeme, a u nekima se mijenja i mjesto radnje. No, na kraju svake priče, narator najavljuje sljedeći susret, pa samim tim i novu priču (izuzev kod posljednje), te stoga one, nadovezujući se poput Šeherzadinog pripovijedanja, čine jednu cjelinu. Ovdje možemo primijetiti i nešto od uticaja Bokačovog *Dekameron*a i novela ispričanih za deset dana, sa određenim temama.

⁸ Paradigma – u najširem smislu uzorak, primjer prema kojem se treba ravnati ili koji najbolje objašnjava pravilo. Navedeno prema: Solar, M. (2018). *Teorija književnosti – Rječnik književnoga nazivlja*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, str. 502.

Hroniloški ispričane, sa retrospektivnim epizodama, priče započinju dolaskom neimenovanog mladića kod đeda Jova. Kako je priča ispričana u prvom licu, to naratora poistovjećujemo sa autorom.

Mnogo me zvao đed Jovo da koju večer pođem kod njega da šedim. „Dođi, čoce, nakani se koju večer, led ga ne ubio, nećemo te iz kuće izagnati! Milo mi je da se razgovaramo.“ Jednu večer, i to pripozno, svrsnu mi: „Hajde – rekoh – baš da pođem, zbilja me neće pošeći“ (Luka Jovović, 2020:143).

Kraj sedme noći ujedno predstavlja i kraj pripovijetke. *Dalje pričao im o Carigradu, i pita za ovamo, a kad smo krenuli, izvadio je starome jedan jekatun od pamuka, te mu ga darova* (Jovović, 2020: 181). Ovakav završetak ostavlja utisak nedovršenosti, jer ukoliko se oslonimo na Aristotelovu tvrdnju da je kraj nešto „što se samo pojavljuje posle nečega drugog bilo nužno bilo redovno, dok posle toga ništa drugo ne dolazi“ (Aristotel, 1955: 19), kod čitaoca se javlja očekivanje da će se pripovijetka nastaviti svjedočenjima o sljedećim večernjim kazivanjima đeda Jova.

Ukoliko prihvatimo realistički koncept novele „u kojem je radnja po pravilu svedena na jedan osnovni motiv, na događaj koji razotkriva prirodu ljudske ličnosti ili predstavlja uzorak ljudskog ponašanja. Fabula takve novele često se sastoji od jednog jedinog susreta, u kojem se odjednom otkriva neka crta karaktera ili neki ljudski odnos, pri čemu se u pozadini uvijek naslućuje i socijalni milje u kojem se to zbiva“ (Lešić, 2010: 383), u ovoj Jovovićevoj pripovijetki možemo pronaći neke karakteristike novele. Naime, njeno fabularno težište je na susretu neimenovanog mladića-naratora sa dedom Jovom. Podstaknut okolnostima koje se manifestuju u vidu suprotstavljenih međugeneracijskih mišljenja, đed Jovo iznosi svoje stavove, otkrivajući na taj način i svoju prirodu, ali i razmišljanja većine ljudi svoje generacije, koji, nezadovoljni promjenama što ih donosi XX vijek, u svemu novome vide uzrok propasti i sunovrata društva.

U svakoj pojedinačnoj priči okvirni događaji su ograničeni na jedno veče sa jasno određenim prostorom. To je najčešće kuća đeda Jova, guvno, Šutova kuća ili kuća zeta Marka. Sve navedeno u skladu je s tradicionalnim konvencijama novele, pogotovo ako se uzme u obzir njena sljedeća definicija: „Apstrahiranje i koncentracija njen je osnovni način oblikovanja građe, a ekonomičnost postupka jedno od osnovnih načela izgradnje. Najčešće sadrži samo jedan događaj, jedan ili dva karaktera, a zbivanje je omeđeno u vremenu i prostoru“ (Škreb et al., 1986: 489).

Međutim, način na koji Jovović zaključuje ovu pripovijetku u kompozicionom smislu se ne uklapa u ono što je Zdenko Lešić istakao kao jednu od ključnih karakteristika novele: „novela mora imati središnju točku ka kojoj su

usmjereni svi detalji, a ta točka mora biti pomjerena prema kraju, koji objašnjava sve prethodno“ (Lešić, 2010: 383).

Pripovijetke Luke Jovovića nijesu samo zanimljivo svjedočanstvo jednog vremena, već se njihova vrijednost ogleda i u činjenici da predstavljaju značajnu stranicu u razvoju crnogorske pripovijetke. Ponikao na vrelu crnogorske usmene tradicije, Jovović je u svojim pripovijetkama povezao duh vodećih književnih pravaca toga doba (romantizma i realizma) i postavio temelje na kojima su se razvijali drugi crnogorski pripovjedači toga doba.

Primarna literatura:

- Jovović, Luka (2020). *Sabrane pripovijetke*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

Sekundarna literatura:

- Aristotel (1955). *O pjesničkoj umjetnosti*. Beograd: Kultura.
- Institut za književnost i umetnost u Beogradu (1986). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.
- Lešić, Zdenko (2010). *Teorija književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
- Nikčević, Milorad (2012). *Crnogorska književnost od 1852. do 1918*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
- Popović, Tanja (2007). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos Art.
- Prop, Vladimir (2012). *Morfologija bajke*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Solar, Milivoj (2012). *Povijest svjetske književnosti*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
- Solar, Milivoj (2018). *Teorija književnosti – Rječnik književnoga nazivlja*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- Todorov, Cvetan (2010). *Uvod u fantastičnu književnost*. Beograd: Službeni glasnik

THE SPECIFICITY OF THE FORM OF LUKA JOVOVIĆ'S STORIES

Montenegrin literature, in the long course of its history, was often neglected when it comes to scientific research work, or was viewed as part of the national literature of neighboring nations, especially Serbian literature. Therefore, many writers, whose literary and artistic work deserves the attention of both readers and literary critics, remained on the margins of literary history or were talked about sporadically, with the shortcomings rather than the positive aspects of their work being pointed out.

One of the creators from that period, whose literary work will be the subject of this text, is Luka Jovović. Jovović's entire literary oeuvre includes only two collections of short stories. However, with their thematic diversity and storytelling skills, they represent a valuable testimony about the time, mentality and way of life of the Montenegrins, i.e. Paštrović, as well as a worthy literary insight into the peculiarities of Montenegrin prose from the end of the 19th and beginning of the 20th century

Keywords: *Luka Jovović, short stories, fairy tale, picture, cartoon*